

למידה מדיון אקדמי - מסוקרטס ועד הפורום המקוון

יורם קלמן¹, האוניברסיטה הפתוחה

יורם קלמן

אחת הסיבות לספקנות של חברי סגל באקדמיה לגבי למידה מקוונת היא שהם סבורים שבקורס מקוון לא ניתן להגיע לאותה רמה של אינטראקציה עם הסטודנטים כפי שיש בקורס פנים אל פנים¹. מטרת מאמר זה היא לחלוק מניסיוני האישי בתכנון ובקיום של דיונים אקדמיים מקוונים, לטעון שדיון מקוון איכותי לא נופל באיכותו מדיון פנים אל פנים, ואף עולה עליו מבחינות מסוימות, ולהפנות את הקוראים למקורות שיסייעו להם לקיים דיונים אקדמיים מקוונים איכותיים.

ומעודד העלאת שאלות חדשות. אם המורה מצליח להגיע לרמה גבוהה של השתתפות ושל קשב בין המשתתפים, הדיון מוביל לשיתוף פעולה אינטלקטואלי מפרה מאוד בין המשתתפים. לדיון ככלי לימוד יש גם חסרונות: הוא אינו יעיל ללימוד כמויות גדולות של חומר ואי אפשר להשתמש בו בקורס רב-משתתפים. הוא אף אינו יעיל כאשר רק מעט סטודנטים משתתפים בדיון או כאשר יש חוסר קשב בין המשתתפים. ללא קשב, המשתתפים מבטאים את דעתם האישית, אך דעות אלו אינן מתחשבות בדברים שאומרים אחרים. חסרונות נוספים הם שהדיון גוזל זמן רב מהמורה משום שהוא דורש הכנה רבה יותר מאשר השיטה השכיחה של ההרצאה, מידת השליטה של המורה במתרחש בכיתה היא נמוכה יותר מאשר בשיטת ההרצאה, והדיון עלול לנוע בכיוונים בלתי-מתוכננים ואף בלתי-רצויים. זאת ועוד, פעמים רבות קשה להוביל סטודנטים לבטא את דעתם ויש סטודנטים המתקשים להתבטא בעל פה. לעומת זאת, ייתכנו גם מצבים של הבעת עמדות שנויות במחלוקת או מצב שבו סטודנטים אחדים מנסים להשתלט על הדיון ומגלים חוסר סבלנות וסובלנות כלפי משתתפים אחרים. הדיון המקוון מסייע להתגבר על חלק מחסרונות אלו, ואף מעצים חלק מהיתרונות של שיטת הלימוד.

הדיון בהוראה האקדמית

הדיון ככלי לימוד הופיע לראשונה בתרבות המערבית במאה ה-5 לפנה"ס בדיאלוגים של סוקרטס. הדיון הוא כלי למידה רב-עוצמה, אך הוא מחייב הכנה מדוקדקת הן מצד התלמידים והן מצד המורה²⁻⁴.

יתרונות וחסרונות של הדיון בהוראה האקדמית

לדיון יתרונות רבים ככלי לימוד. הוא תורם לפיתוח מיומנויות תקשורת בין-אישית, מעודד חשיבה ברמות גבוהות ומגביר את המוטיבציה של הסטודנטים. היתרון המשמעותי ביותר שלו הינו שהוא מגביר את המעורבות בחומר הלימוד ומוביל ללמידה פעילה בנוכחות המורה. בשיטת הלימוד המסורתית המבוססת על קליטה פסיבית של חומר לימוד באמצעות האזנה וצפייה, למידה פעילה מתרחשת בעיקר מחוץ לכיתה, בעת שהסטודנטים מתמודדים עם מטלות כמו תרגילים או עבודות. הדיון בכיתה לעומת זאת, מאפשר לסטודנטים לעסוק באופן פעיל בחומרי הלימוד גם במהלך השיעור. יתרון נוסף הוא שהדיון מאפשר לתת משוב מידי לשאלות

a ד"ר יורם קלמן, מרצה בכיר, המחלקה לניהול ולכלכלה, yoramka@open.ac.il

דיון אקדמי מקוון

הדיון המקוון הוא אחד הכלים העיקריים בלמידה מקוונת שיתופית (OCL – online collaborative learning). למידה כזו היא תחום העוסק באופן שבו מתכננים ומוציאים אל הפועל למידה מקוונת המבוססת על רמה גבוהה של השתתפות וקשב של כל השותפים בדיון.

לראשונה נחשפתי לדיון האקדמי המקוון בסוף שנות ה-90 של המאה הקודמת, ומאז הייתי מעורב בהוראה של תלמידים ברחבי העולם בדרך זו. מניסיון זה למדתי שדיון אקדמי מקוון איכותי הוא חוויה לימודית ואינטלקטואלית משמעותית לכל המשתתפים, ועל כן חשוב להקנות את מיומנות השימוש בו לאנשי הסגל האקדמי. בנייה וניהול של דיון אקדמי מקוון איכותי דורשים הכשרה והכנה של מורה הקורס. מאז סוף שנות ה-90, הייתי מעורב בהכשרת מאות חברי סגל אקדמי להוראה באמצעות דיונים מקוונים. הכשרות כאלו נמשכות מספר שבועות וקשה לתמצת את התיאור שלהן למאמר קצר אחד. אף על פי כן, אני מקווה שעל ידי שיתוף של כמה מהתובנות הראשיות שרכשתי בנושא אעורר בכם, חברי וחברות הסגל האקדמי, מספיק עניין כדי להרחיב וללמוד יותר. מקור מומלץ לתובנות ולכללים לגבי שימוש בדיון בהוראה אקדמית הוא הספר "Teaching in a Digital Age"^{6,5}. מאמר קצר זה יציג בנוסף לתובנות שאני פיתחתי מניסיוני, גם כמה נושאים מהספר.

© Rawpixelimages/Dreamstime.com

דיון

מהם מאפייני הדיון המקוון?

כתיבה וקריאה בפורום מקוון

הדיונים בפורום הם א-סינכרוניים, כלומר אינם מתרחשים בזמן אמת אלא מתבססים על כניסה של המשתתפים לפורום בזמן המתאים להם ועל קריאה וכתיבה בקצב האישי שלהם. הפורום מאפשר "שרשור" של הדיון, כלומר ארגון של תגובות המשתתפים לא רק באופן כרונולוגי, אלא גם על פי הנושא הנידון⁷. שרשור כזה מאפשר לפתח דיון בתת-נושאים בתוך הדיון הכללי על ידי יצירה של שרשור בעקבות תגובה ספציפית של אחד המשתתפים. מאפייני נוסף וחשוב הוא שדיון מקוון איכותי מחייב כתיבת תגובות באופן תדיר. דרישת השתתפות אופיינית לסטודנטים בקורס אקדמי היא התחברות וקריאת הודעות חדשות בפורום לפחות בארבעה מתוך שבעת ימי השבוע, ותרומה משמעותית לפחות בשלושה מבין הימים הללו.

להלן מאפיינים אחדים של הדיון המקוון

קהילה לומדת: המפתח לדיון אקדמי מקוון מוצלח הוא יצירה של תחושת קהילה לומדת (community of inquiry) בפורום. כדי להשיג זאת, המשתתפים בדיון צריכים לחוש שייכות לקבוצה, והדיון צריך להיות ממוקד בהשגה של יעדי לימוד ולאפשר למשתתפים להשיג מטרות אלו על ידי הבניה של משמעות תוך דיון ושיח. כמה מהעקרונות החשובים ביותר להצלחה של דיון כזה הם:

טכנולוגיה מתאימה: טכנולוגיה שאינה מתאימה ליכולות ולצרכים של המשתתפים, כמו לדוגמה תוכנת פורום שמקשה על קריאת שרשרים באופן יעיל, יכולה לפגוע בדיון מקוון, בדיוק כפי שכיתה רועשת או שאינה מאורגנת באופן נוח פוגעת ביכולת לקיים דיון פנים אל פנים.

כללי התנהגות ברורים: תרבות הדיון הנפוצה במרחב המקוון אינה אחידה באיכותה וסטודנטים רבים זקוקים להנחיה ברורה באשר לכללי ההתנהגות בפורום מקוון, למשל הימנעות מכתיבה לא מכבדת. אפשר להקנות כללים אלו בהכשרה קצרה של שבוע עד שבועיים, שיכולה גם היא להתבצע באופן מקוון. ההכשרה מפתחת רגישות של הסטודנטים לדברי האחר ומשפרת את יכולותיהם לדון במחלוקות באופן בונה, להשתמש בהומור באופן זהיר ולהתנסח בכתב בתמציתיות.

הגדרה של יעדים ברורים לדיון: יעד ברור ממקד את המשתתפים ומקל על ההבחנה בין דיון המקדם את השגת היעדים לבין דיון שאינו כזה. הגדרת היעדים מונעת גלישה של הדיון לאפיקים לא פוריים.

בחירה של נושאים מתאימים: מקובל שנושא הדיון מוגדר באמצעות שאלת דיון (discussion question) המוצגת בראשית היחידה הלימודית. שאלת דיון כמו "לאחר שקראתם על מודל חמשת הכוחות של פורטר, בחרו ענף תעשייתי שמוכר לכם, נתחו אותו באמצעות המודל, והעלו את ממצאי הניתוח לפורום", היא שאלה שמאפשרת תשובות רבות ומגוונות ומאפשרת לסטודנטים להתמודד עם יישום של תיאוריה על מקרה מציאותי. שאלה כזאת תעורר דיון שיתופי יותר מאשר שאלה כמו "מהם היתרונות והחסרונות של מודל חמשת הכוחות של פורטר?", שכן זו שאלה שיש לה רק תשובה אחת מלאה ונכונה ושאינה דורשת רמות חשיבה גבוהות.

נוכחות משמעותית של מנחה הקורס בדיון המקוון: הנחיה מתמדת ואיכותית של הדיון חיונית להצלחתו של הדיון. המנחים צריכים להיות נוכחים בפורום מדי יום, לעקוב אחר התפתחות הדיון, לעודד התקדמות לקראת היעדים, לבלום גלישה של הדיון לאפיקים בלתי-רצויים ולזהות משתתפים שאינם תורמים לדיון. כמו כן, המנחה צריך לכתוב בפורום באופן שוטף וכן רצוי שכל אחד מהמשתתפים יזכה למשוב אישי מהמנחה בתדירות קבועה, לפחות פעם בשבוע.

קשר ברור בין הדיון לבין הערכת הלמידה של הסטודנטים: השתתפות בדיון אקדמי מקוון אינה בילוי או העשרה. זו מטלה לימודית תובענית. חשוב שההערכה המעצבת וההערכה המסכמת (המשוב והציונים) ישקפו את המאמצים ואת ההישגים של הסטודנטים בדיון המקוון.

שאלות דיון

שאלת דיון טובה היא כאמור כלי מרכזי בהצלחה של דיון אקדמי מקוון. כמו מיומנויות הוראה אחרות, גם יכולת העיצוב

של זמן ומאמץ על ידי המורה והסטודנטים. כמו כן, דיון איכותי מוגבל למספר קטן של משתתפים (10-25 סטודנטים). קבוצה גדולה יותר מחייבת פיצול של הקבוצה והוספה של מנחה. עם זאת, מגבלות אלו אינן שונות מהותית מהמגבלות של דיון פנים אל פנים, שגם הוא מחייב מיומנויות תקשורת טובות, הכנה, מאמץ ומספר לא גדול של משתתפים.

- 1 Jaschik, S., & Lederman, D. (2016). The 2016 Inside Higher Ed survey of faculty attitudes on technology. A Study by Gallup and Inside Higher Ed. *Inside Higher Ed*.
- 2 חטיבה, ג' (2006). טיפים להוראה טובה באוניברסיטה ובמכללה. תל אביב: הוצאה האקדמית לפיתוח סגל הוראה.
- 3 Cashin, W. E. (2011). *Effective classroom discussions. IDEA paper #49*. The IDEA Center. Manhattan, KS USA.
- 4 Dillon, J. T. (1995). Discussion. In L.W. Anderson (Ed.), *International encyclopedia of teaching and teacher education* (pp. 251-255). Toronto: Pergamon Press.
- 5 Bates, A. W. (2015). *Teaching in a digital age: Guidelines for designing teaching and learning for a digital age*. BCcampus. Vancouver BC, Canada.
- 6 הספר פתוח לקהל הרחב בחינם במגוון פורמטים כמו pdf, mobi, epub ועוד, וזמין גם לקריאה מקוונת באתר <https://opentextbc.ca/teachinginadigitalage/>. שבעת העמודים של סעיף 4.4 באתר זה שבהם מוצג הנושא של OCL באופן יישומי ומתומצת מהווים מבוא מצוין לנושא.
- 7 פורמט הפורום המשורשר מוכר לרוב הקוראים מפורומים מקוונים כמו תפוז או וואלה! הישראלים או Google Groups הבין-לאומי.

של שאלות דיון טובות מתפתחת עם השנים ועם הניסיון. שאלת דיון טובה משיגה שלוש מטרות חשובות: היא מעודדת למידה, מעוררת את הדיון ומאפשרת הערכה של הישגי הסטודנטים. **עידוד למידה:** המטרה העיקרית של שאלת הדיון היא להניע את תהליך הלמידה. כדי לענות על השאלה, הסטודנט צריך להעמיק בחומרי הלימוד. בתשובתו הוא יידרש להתייחס לנושאים מרכזיים בקורס וליצור קשרים חדשים בין נושאים שנלמדו. רצוי גם שהשאלה תהיה מסקרנת. שאלה מסקרנת תדרבן את הסטודנט להשקיע את הזמן ואת המאמץ בפיתוח המענה הראשוני לשאלה וכן להמשיך ולדון בה.

המרת הדיון: דיון מתחיל לאחר שהמשתתפים עונים על שאלת הדיון. בדיון שמתעורר הם מתייחסים לתגובות של המשתתפים האחרים באופן ביקורתי ובונה: שואלים שאלות, מותחים ביקורת, מרחיבים ומעמיקים. שאלת דיון טובה מעוררת תגובות מגוונות, ובמידת האפשר גם תגובות הנשענות על ניסיונם האישי של המשתתפים (ניסיון חיים, ניסיון מקצועי, ניסיון מלימודים אקדמיים קודמים). ככל שהתגובות שונות ומגוונות יותר, כך גדל מספר האפשרויות הפתוחות בפני המשתתפים להמשיך הדיון. **הערכה:** תרומת המשתתפים בדיון היא הבסיס להערכת הסטודנטים. תרומה טובה לדיון מסייעת להעניק לסטודנט הערכה מעצבת אישית ובונה וכן לתת לו ציון המשקף את מאמציו והישגיו. שאלת דיון טובה מאפשרת למשתתפים להשתתף באופן פורה בדיון ובכך לקדם את למידתם. לכן חשוב ששאלות הדיון יתמקדו בנושאים מרכזיים של חומר הלימוד וידרשו מהסטודנטים להפגין מיומנויות חשיבה בסיסיות, כאלו המבוססות (על פי הטקסטנומיה של בלום) על ידע והבנה, וגם מיומנויות חשיבה גבוהות כמו יישום, ניתוח, שיפוט ויצירה. השאלה צריכה לאפשר תשובות ותגובות שישקפו את הידע המוגבל של הסטודנט החלש והבינוני, אך גם צריכה לעודד את הסטודנטים המצטיינים להעמיק ולתרום לדיון באופן שישקף את יכולותיהם האינטלקטואליות ואת הישגיהם.

יתרונות וחסרונות של הדיון המקוון

לדיון האקדמי המקוון יתרונות רבים. הוא מאפשר השתתפות בשיעור מאתגר אינטלקטואלי ללא תלות ביכולת להגיע במועד מסוים לקמפוס. הוא גם מעניק קול לאלו שפעמים רבות אינם פעילים בדיון פנים אל פנים (למשל בגלל ביישנות, חוסר ביטחון או מגבלה פיזית). בדיון מקוון המתנהל באופן מסודר אין אפשרות "לשבת בשורות האחרונות" ולהימנע מהשתתפות. כולם חייבים לתרום, ולכל משתתף מתאפשר זמן מספיק כדי לקרוא בקצב האישי שלו את דברי המשתתפים האחרים, לנסח את דבריו ולערוך אותם לפני העלאתם לפורום.

לדיון המקוון יתרונות משמעותיים, אבל חשוב להכיר גם במגבלותיו. דיון מקוון דורש מיומנויות תקשורת (קריאה וכתובה) טובות של הסטודנטים, יכולות גבוהות של המורה לניהול דיון והשקעה משמעותית

דיון